

WERKT DE DIALOOG BIJ JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING (LVB)?

Gerard Kocken⁸

Bij Lijn5/Amstelduin en OPL⁹ gaan in het voorjaar 2009 de effectmeting van start van het onderzoeksproject 'De dialoog'. Dit onderzoek richt zich op 100 LVB-jongeren die bij deze instellingen residentieel behandeld worden. Via communicatie worden in de orthopedagogische zorg, opvoedings- en/of behandelboodschappen overgebracht. Uit een vooronderzoek bij OZC/Amstelmonde (2005-2007) is gebleken dat De Dialoog een wijze van communiceren is waarmee cognitieve processen dusdanig worden geactiveerd, dat LVB-jongeren zich hiermee op een positieve manier voelen aangesproken. Nader wetenschappelijk gefundeerd onderzoek naar de redenen, bleek op grond hiervan noodzakelijk. Hieraan wordt in samenwerking met de Universiteit van Utrecht¹⁰ vormgegeven.

Wat is De Dialoog

Een dialoog is 'tweespraak'. Hierbij worden de eigen meningen opgeschort en bewust geluisterd naar elkaar. Dit met als doel zicht te krijgen op de aannames en uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de opvattingen van de ander. Naar mening van de onderzoeker is het van groot belang een oprechte dialoog aan te gaan met cliënten. Door middel van de dialoog ervaart de jongere respect, erkenning en ontstaat het gevoel ergens bij te horen. In deze zinvolle omgeving wil de jongere zijn, omdat hij/zij zich veilig voelt en een identiteit heeft (Jaspers & Kwakkelaar, 1999). En wil de jongere verantwoordelijkheid nemen voor zijn eigen gedrag en de omgang met anderen.

"De dialoog" is een training voor groepsleiders en behandelaars van jongeren met LVB, waarin geleerd wordt op een dialoog gerichte wijze met jongeren te communiceren. T.b.v. het onderzoeksproject heeft de onderzoeker een cursus Dialoog¹¹ ontwikkeld. Deze is bedoeld voor groepsleiding in de orthopedagogische instellingen. De training bestaat uit een cursusboek en een handleiding Persoonlijk Groeiplan. De cursus bevat korte theoretische inleidingen over de basisbegrippen van het onderzoek en de kennis die nodig is om volgens De Dialoog te kunnen handelen. Uitgebreide praktische oefeningen zetten aan tot bewustwording van het dialogisch proces. D.m.v. een casus - die als een rode draad door het boek loopt - worden dagelijkse situaties voorstelbaar gemaakt en door de trainer in samenspraak met de cursisten in dialogisch perspectief geplaatst. Ter bevordering van de eenduidigheid bestaat er een aparte trainersversie. De trainers worden hieruit opgeleid.

Voorts is het Persoonlijk Groei Plan (PGP) ontwikkeld. Het doel van het PGP is de jongere via een gesprek te bewegen zelf na te denken over zijn/haar leerdoelen en hoe competenties hierin kunnen worden bereikt. Het PGP-gesprek vindt plaats op basis van de dialoog.

Tijdens en na de cursus worden video opnamen gemaakt van de dialogische interacties tussen cursisten onderling en later tussen cursisten met jongeren (jongere niet in beeld). Op grond hiervan

⁸ Gerard Kocken is Gz-Psycholoog en als behandelcoördinator verbonden aan Lijn5/Amstelduin. Hij is projectleider van het onderzoeksproject 'Dialoog'. Correspondentie via: g.kocken@ln5.nl

⁹ Lijn 5/Amstelduin en OPL zijn orthopedagogische behandelcentra in Noord-Holland en Utrecht.

Correspondentie adres: Duin- en Kruidbergerweg 1 Driehuis 1985 HG tel: 088-5131313

¹⁰ Universiteit Utrecht faculteit sociale wetenschappen / ontwikkelingspsychologie o.l.v. Professor dr. B. Orobio de Castro.

¹¹ De Cursus Dialoog en het Persoonlijk Groeiplan zijn mede ontwikkeld door Joop Boukes senior groepsleider van Lijn5/Amstelduin. Joop Boukes is tevens trainer van De Dialoog en het PGP. Contact via: j.boukes@ln5.nl

wordt de follow-up van de training vorm gegeven. De groepsleiding wordt over het geheel geëxamineerd.

De Dialoog is gebaseerd op kennis over de relaties tussen sociaal gedrag en kennis over Executieve Functies (o.a. Phillips, 1997), Sociale Informatie Verwerking (o.a. Crick&Dodge, 1996), en Eigenwaarde (o.a. Harter, 1983).

Onder Executieve Functies (EF) worden hogere controle functies van de hersenen verstaan. Deze cognitieve processen zijn nodig voor de manifestatie van doelgericht, efficiënt en sociaal aangepast gedrag. De cognitieve processen waarop geduid wordt zijn: werkgeheugen, cognitieve flexibiliteit, inhibitie, emotieregulatie, initiatief nemen, plannen/organiseren en gedragsevaluatie. Deze executieve functies spelen een belangrijke rol bij het reguleren van sociaal gedrag. Bij het opvolgen van (opvoed)instructies, of wanneer er iets tegen zit, moeten mensen voortdurend hun eerste impulsieve gedragsneigingen bijsturen door impulsen te inhiberen, de consequenties van hun gedrag te voorzien, en adequate gedragingen aan te sturen.

De dialoog gaat er van uit dat cliënten met LVB hier vaak moeite mee hebben en dat hun gedrag daardoor vaak voortkomt uit onvermogen, niet uit onwil. Negatieve reacties op onwenselijk gedrag zullen dit onvermogen alleen versterken. Dit komt doordat stress de werking van EF verstoort. In de dialogische werkwijze wordt – ook bij ernstig probleem gedrag – samen met de jongere besproken wat er aan de hand is, waarom dit zo gekomen is en wat goede oplossingen voor de gerezen problemen zouden kunnen zijn. De (erkenning van de) visie van de jongere is daarbij van essentieel belang. De begeleider en de jongere gebruiken als het ware gezamenlijk hun beider executieve functies teneinde de EF van de jongeren te stimuleren en het gebruik van deze functies te bekrachtigen.

Een tweede belangrijk mechanisme dat ten grondslag ligt aan sociaal gedrag is Sociale Informatieverwerking (SIV). Onder Sociale Informatie Verwerking wordt het cognitieve proces verstaan dat leidt tot sociale besluitvorming.

De cognitieve processen waarop geduid wordt zijn:

Waarnemen → Interpreteren → Reactie voorstellen → Evalueren → Uitvoeren

Crick & Dodge (1996) hebben vastgesteld hoe mensen reageren op een sociale situatie. Mensen vragen zich bij het aandienen daarvan af (waarnemen) waarom hetgeen gebeurt plaatsvindt (interpreteren). Eventuele oude ervaringen worden hier in meegenomen. Op grond hiervan wordt een 1^e reactie bedacht (reactie voorstellen). Deze reactie wordt op adequaatheid en/of het gevolg daarvan getoetst (evalueren). Vervolgens wordt de reactie uitgevoerd.

Uit onderzoek (van Nieuwenhuijzen e.a., 2004) is bekend dat cliënten met LVB moeite hebben met sociale informatieverwerking. Hierdoor vatten zij gedrag van anderen vaak verkeerd op en lukt het hen niet zelf adequate sociale reacties op gedrag van anderen te bedenken. Hier geldt net als bij de EF dat dit geen kwestie is van onwil of ongehoorzaamheid, maar van onvermogen, en dat de stress van een conflict de SIV alleen nog maar verder bemoeilijkt. Daarom wordt van uit de dialoog ook hier gezamenlijk aan gewerkt door cliënt en begeleider. Door middel van de dialoog proberen zij gezamenlijk te achterhalen wat er aan de hand is, wat dat betekent, welke reacties daarop mogelijk zijn, en wat de gevolgen daarvan zouden zijn.

De derde belangrijk mechanisme dat ten grondslag ligt aan sociaal gedrag is Eigenwaarde (EW). Dit verwijst naar het geloof dat iemand heeft in zijn/haar capaciteiten om een taak tot een goed einde te

brengen. Het vertrouwen in het eigen kunnen heeft belangrijke gevolgen voor de wijze waarop een taak emotioneel wordt ingezet. Het gaat daarbij niet zozeer om de mate waarin iemand tevreden met zichzelf is, maar om de mate waarin iemand het idee heeft zelf problemen op te kunnen lossen en door anderen gewaardeerd te worden om wie hij is.

Cliënten blijken in ons onderzoek veelal aan te geven dat zij zich niet gehoord en begrepen voelen, en dat zij niet het idee hebben controle over hun eigen leven te hebben of te krijgen. Het lage gevoel van eigenwaarde dat hier het gevolg van is, maakt dat zij zich niet gemotiveerd en in staat voelen, om zelf aan een prettige omgang met anderen te werken. Door in dialoog te gaan krijgen jongeren de kans daadwerkelijk zelf mee te denken en te beslissen over hun gedrag en de gang van zaken op de groepen. Dit heeft tot gevolg dat hun eigenwaarde wordt versterkt en dat zij gemotiveerd raken om een positieve bijdrage te leveren.

Schema mechanisme van De Dialoog

CLIENT EN BEROEPSOPVOEDER	→	DIALOOG	→	SIV OP GROND VAN DIALOOG LEIDT TOT ONTWIKKELING VAN HET GEBRUIK VAN EF EN DE VERGROTING VAN DE EW HIERDOOR AFNAME NEGATIEVE HANDHAVING.
--------------------------------------	---	----------------	---	--

Onderzoek naar de effecten van de Dialoog

Voor juist en effectief communiceren wordt in de orthopedagogische hulpverlening veel aandacht gevraagd. Om de communicatie te verbeteren is het zaak dat hulpverleners zich meer en meer bewust worden van communicatieprocessen en nadenken en praten over communicatie (van Nijnatten e.a., 2006).

In de jeugdzorg in het algemeen en in orthopedagogische voorzieningen in het bijzonder, is de effectiviteit van behandelmethoden vaak niet bewezen en zijn de mechanismen die tot effect leiden, vaak onvoldoende helder. Om effectief preventie- en interventiebeleid te kunnen ontwikkelen is grote behoefte aan kennis over de effecten van behandelgedrag (van Yperen, 2003).

Het onderzoek naar De Dialoog richt zich op de vraag of het met cliënten in dialoog gaan van invloed is op de ontwikkeling van het sociaal aanpassingsvermogen, reactief gedrag en sociaal emotionele ontwikkeling van cliënten. Het betreft een praktijkgericht onderzoek en wil een bijdrage leveren aan het op adequate wijze communiceren met LVB-jongeren in professionele instellingen.

Het onderzoeksproject richt zich op de effecten van de dialoog op gedrag m.b.t. de ontwikkeling van het gebruik van de EF, de ontwikkeling van de beleving van de SIV en EW. De volgende onderzoeksvragen worden in dit verband onderzocht:

- Leidt de dialoog tot het langer gebruik kunnen maken van de executieve functies en worden primaire reactiepatronen hierdoor gunstig beïnvloed.
- Leidt de dialoog tot een positieve verandering van het proces van sociale informatie verwerking en worden primaire reactiepatronen hierdoor gunstig beïnvloed.
- Bevestigen de psychologische aspecten van de dialoog het gevoel van 'er mogen zijn' dusdanig dat dit aansluit bij de voorwaarde om te komen tot een positief gevoel van eigenwaarde.

De onderzoeksgroep en de controlegroep zullen bestaan uit LVB- jongeren in de leeftijd van 10-15 jaar met externaliserende gedragsproblematiek. Er wordt gestreefd 100 jongeren in dit onderzoek op te nemen. Additioneel wordt hier een aantal N=1 studies aan toegevoegd. Hiermee wordt met een itemlijst - waarmee de EF, SIV en EW geoperationaliseerd zijn, de toepassing van De Dialoog in de praktijksituatie, dagelijks geregistreerd. Deze itemlijst is verbonden aan het elektronische rapportage systeem. Verwacht wordt dat op grond hiervan meer gezegd kan worden waarom De Dialoog werkt. Op meerdere momenten worden proces- en uitkomstvariabelen gemeten. Het Persoonlijk Groeiplan wordt standaard ingevoerd. Uitsluitende criteria zijn dat de toepassing van De Dialoog nooit schadelijk mag zijn en ernstige psychiatrische beelden (zoals acute psychose) worden uitgesloten.

Aan het onderzoeksproject wordt vorm gegeven d.m.v. een naturalistische cohort studie met een time-lag tussen de cohorten. In dit quasi-experimentele design start de controle groep als 'treatment as usual conditie' (competentiegericht werken). Na circa 6 maanden (time lag) (periode nog nader vast te stellen) wordt hieraan De Dialoog toegevoegd. De experimentele groep ontvangt direct na de voormeting De Dialoog. De eerste controle groep volgt na 6 maanden. Weer 6 maanden later volgt de volgende groep, enzovoorts. De reden voor deze opzet is de gedachte dat De Dialoog leidt tot meer behandelings-effect dan de reguliere behandeling. De controle groep mag die dus niet onthouden worden.

De operationalisatie van De Dialoog geschiedt door vragenlijsten, en testen m.b.t. genoemde onderzoeksaspecten, (gedrag, EF, SIV, EW), bij de doelgroep af te nemen. Dit d.m.v. voormetingen en follow-up metingen. De meetmomenten zijn vastgesteld in tijdsintervallen van 6 maanden. Het N=1 onderzoek krijgt vorm doordat het dagelijks functioneren van de jongere wordt gemonitord en vastgelegd.

Overzicht operationalisatie praktijkonderzoek De Dialoog

Onderzoeks aspect	Vragenlijst/Test	Auteur
Gedrag	SDQ (mentor en ouderversie) IRPA UCL (Vraagstelling aangepast voor doelgroep door G. Kocken)	Goodhart e.a. (2003) Polman (2008) Scheurs & van de Willige (1988)
EF	Brief ANT (herziene versie 2009)	Smidts & Huizinga (2007) De Sonnevile (2005)
SIV	SPT (Vraagstelling aangepast voor doelgroep door G. Kocken)	Van Nieuwenhuijzen e.a. (2008)
EW	Vragenlijst Dialoog CBSCK/CBSA (+14jr) B-toets Sociogram	Boukes, Kocken (2008) Veerman, Straathof & Treffers (2000) Erve, Poietz & Veerman (2005) Mareno (1960)

Ten behoeve van de behandelintegriteit worden tijdens en na de cursus video opnamen gemaakt van de dialogische interacties tussen cursisten onderling en later tussen cursisten met jongeren (jongere niet in beeld). Aan het eind van de cursus wordt een examen afgenomen. De doelgroepbepaling geschiedt door de afname van een verkorte WISC-III Rn (subtests: I, W, OT, BP) of het aanwezig zijn van een intelligentiegegevens niet ouder dan 2 jaar (Schittekatte, 2000).

Het onderzoek wordt uitgevoerd binnen de residentiële afdelingen van Lijn5/Amstelduin en OPL. In totaal worden 12 á 16 groepen betrokken bij het onderzoek. De verwachte looptijd van het project is 4 jaar. Circa 2½ jaar is nodig voor data verzameling.

Ontstaansgeschiedenis praktijkonderzoek De Dialoog

Het praktijkonderzoek naar de effecten van De Dialoog is een initiatief van Gerard Kocken. Als behandelcoördinator analyseerde hij de reactiepatronen (negatief en positief) van de jongeren, op de wijze waarop zij ervaren dat er met hun gecommuniceerd wordt. De uitkomsten hiervan zijn verwerkt in presentaties die hij geeft tijdens congressen. De belangstelling van de directie van Lijn5/Amstelduin is hierdoor gewekt. Mede doordat praktijkstudies gestimuleerd worden (Stichting Landelijk Kenniscentrum LVG), heeft dit geresulteerd in het door Lijn 5/Amstelduin faciliteren van een wetenschappelijke praktijkstudie.

Literatuur

- Crick, N.C. & Dodge, K.A. (1996). Social Information-Processing deficits in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67, 933-1002.
- Harter, S (1983). Developmental perspectives on the self system. In E.M. Hetherington (Ed.) *Handbook of child psychology: Socialization personality and social development*(Vol.4.). New York: Wiley
- Jaspers, M.B.C. & Kwakkelaar, A.A.R (1999). Dialoog de kunst van het loslaten. Tilburg Institute for Advanced Studies K4B –TIAS. *Management of Learning and Development*, 10 maart 1999, 26.
- Philips, L.H. (1997) Do “Frontal tests” measure executive function? Issues of assessment and from fluency tests. In P. Rabitt (Ed.), *Methodology of frontal and executive function*. Hove: Psychology Press.
- Nieuwenhuijzen, M. van. (2004). *Social information processing in children with mild intellectual disabilities*. Dissertation, Utrecht University, The Netherlands.
- Nieuwenhuijzen, M. van & Elias, C.L. (In press). Probleem-oplossingsvaardigheden en competentiebeleving van kinderen met lichte verstandelijke beperkingen. In R. Didden (Red.) *In perspectief. Gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen en licht verstandelijke beperking*. Houten: Bohn, Stafleu, Van Loghum.
- Nijnatten C, Mildenberg, M, de Groot. R (2006). *Communicatie Fundament van de Orthopedagogiek*. Utrecht: Agiel.
- Schittekatte, M (2000). *Het hertesten van intelligentie bij kinderen: een Literatuurstudie*. Significant, op internet gepubliceerd: <http://users.skynet.be/vsig>.
- Van Yperen, T.A, Booy Y. & van der Veldt, M.C. (2003). *Vraaggerichte hulp, motivatie en effectiviteit Jeugdzorg*. Utrecht: NIZW.